

EDWARD KRAUSE

Z PROBLEMATYKI BADAŃ TZW. „GRODZISK STOŻKOWATYCH”
W POLSCEStreszczenie referatu wygłoszonego na posiedzeniu naukowym
Zakładu Archeologii Wielkopolski IHKM PAN
w dniu 15 IV 1975 r.

Ożywiony rozwój badań nad okresem średniowiecznym w Polsce doprowadził do zainteresowania się problematyką tzw. „grodzisk stożkowatych”. Z początkiem badań tych grodzisk w Polsce możemy się liczyć praktycznie od lat sześćdziesiątych. Do chwili obecnej przeprowadzono badania na kilkudziesięciu obiektach tego typu.

W badaniach grodzisk „stożkowatych” obserwuje się tendencję do wykonywania tylko sondaży oraz pomijanie badań zabudowań gospodarczych towarzyszących bardzo często gródkom. Postuluje się więc całościowe i kompleksowe badania tych obiektów.

Przybliżona chociażby liczebność grodzisk „stożkowatych” w Polsce nie jest znana, ale wiadomo, że ich liczba w stosunku do liczby innych grodzisk jest różna w poszczególnych regionach Polski, co może odzwierciedlać w jakimś stopniu stosunki polityczne i społeczno-gospodarcze panujące w nich w XIII i XIV w.

Należy wzmocnić inwentaryzację grodzisk „stożkowatych”, które często są zagrożone zniszczeniem: wielkimi inwestycjami wodnymi i pracami rolnymi. Grodziska „stożkowate” położone są na terenach już z natury obronnych, a więc w dolinach rzecznych, na terasach zalewowych, półwyspach i wyspach jezior. Na obszarach podgórskich i wyżynnych grody takie budowane były na wzgórzach czy występach skalnych trudno dostępnych. Obiekty te często wznoszono na granicach dawnych księstw lub przy szlakach drogowych czy wodnych.

Na obecnym etapie badań wyróżnić można cztery rodzaje grodzisk „stożkowatych”:

1. Typowe grodziska „stożkowate” ze sztucznym nasypem w kształcie stożka z wieżą obronną na szczycie (Siedlątków, Witów).
2. Grodziska „stożkowate” wykorzystujące naturalne wyniesienia, czasem jeszcze sztucznie podwyższane i odcinane od reszty terenu fosą (Szamotuły).
3. Małe grodziska kształtu pierścieniowego z wieżą lub bez niej otoczone oprócz wału często fosą lub palisadą (Kunowo, Wilkanowo, Jeziorsko).
4. Grodziska wyżynne i podgórskie, do których budowy bardzo często używano kamienia (Piekary, Chrostowa).

Na wielu obiektach stwierdzono stosowanie różnych technik do budowy na-

sypu. Spotyka się więc skrzynie drewniano-ziemne zasypane piaskiem (Bnin); zabezpieczano nasyp konstrukcją drewnianą w formie szalunku (Szamotuły) czy też okrywano go płaszczem glinianym (Jeziorsko).

Wieże na gródkach budowano na zrąb lub rzadziej w technice palisadowej. Wymiary wież, z reguły kwadratowych, wahały się w granicach od 6×6 m do 8×8 m, rzadziej były większe. Znane dotychczas wieże drewniane były jednoprzestrzenne i kilkukondygnacyjne o wys. ok. 10–12 m, otwory komunikacyjne często znajdowały się na poziomie wyższej kondygnacji. Dachy kryto gontem lub słomą czy trzcina. W wyposażeniu wież od poł. XIV w. znajdują się piece kaflowe, wcześniej stosowano paleniska lub piece gliniano-kamienne. Wieże na gródkach spełniały rolę pomieszczeń mieszkalno-obronnych. Nie wszystkie gródki posiadały wieże i tym samym zbliżone były wyglądem do grodzisk pierścieniowatych.

Panuje ogólne przekonanie, że w Polsce grodziska „stożkowate” masowo występują w 2 poł. XIII i w XIV w., z czym można się zgodzić, ale tylko w odniesieniu do gródek typu 1. Zastanowić się wypada, czy jednak nie mogły one powstać już w XI w., skoro w tym czasie możemy mówić o ukształtowaniu się u nas stosunków feudalnych. Niektóre więc małe gródki „pierścieniowate” wczesnośredniowieczne bez wież mogły spełniać funkcję późniejszych typowych już grodzisk „stożkowatych”.

O zaniku grodzisk „stożkowatych” można mówić od 2 poł. XV w., kiedy to przechodzi się do gospodarki wielkofolwarcznej i stabilizuje się sytuacja wewnątrz kraju. Wznosi się dwory większe i murowane, które tracą cechy obronne.

Większość grodów „stożkowatych” w Polsce było ośrodkami włości rycerskich, część mogła odgrywać pewną rolę w organizacji obronnej kraju lub dzielnicy. Nie należy jednak przeceniać ich skromnej wartości strategicznej. Niektóre z nich związane były funkcjonalnie ze współczesnymi im większymi grodami „pierścieniowatymi”.

Pewna liczba grodzisk „stożkowatych” jest w rzeczywistości małymi grodziskami pierścieniowatymi lub zameczkami. W takich wypadkach zamiast określenia „gródek stożkowaty” stosuje się określenie np. „gródek strażniczy”, „rycerski” itp., co nie jest najlepszym wyjściem.

Terminowi „grodzisko stożkowate” nadano również znaczenie chronologiczne, co także nie jest najszcześniejszym rozwiązaniem i często prowadzić może do pomyłek. W tej sytuacji proponuje się używania na określenie „grodzisk stożkowatych” (typu 1–4) nazwy „gródek” lub — za I. Zakrzewskim — „grodziszczko”.